

GRÁFIK Imre

Balatonalmádi Város Értéktár Bizottsága

Szentek és céhek

Vallásos képek, jelek, szimbólumok céhemlékeken, céhjelvényeken

Absztrakt

A céhek tagjainak a vallásos élettel kapcsolatos kötelezettségeiről az ország legkülönbözőbb területeiről több és különböző időszakokból származó híradásunk is van. A céhjelvények köréből többes vallási vonatkozásukkal kiemelhető értéket képviselnek a változatos céhzászlók, melyek a céhek legszentebb jelvényei voltak, s amelyeken gyakori a védőszentek ábrázolása. A céhek zászlókészítési kötelezettségét a XVIII. század közepétől szinte minden kiváltságlevél előírta. A céhzászlók többnyire nem tartoztak a művészi alkotások csúcsteljesítményei közé. Vallásos képek, jelek, szimbólumok más céhes tárgyakon is találhatók, úgymint: gyertyatartók, céhpecsétek, céhládák, szállásjelvények, céhíratok. Ezekre hoz példákat a tanulmány.

Kulcsszavak: céh, céhjelvények, céhzászló, szentek, védőszent

Abstract

Saints and guilds – Religious images, signs, symbols on guild relics, guild insignia
We have several news reports from various regions of the country about the obligations of guild members related to religious life. Among the guild insignia, the various guild flags, which were the most sacred insignia of the guilds and often depict patron saints, represent a value that can be highlighted due to their multiple religious aspects. The obligation of the guilds to make flags in the XVIII. from the middle of the century, almost all letters of privilege required it. For the most part, guild flags were not among the pinnacle of artistic creations. Religious images, signs, and symbols can also be found on other guild objects, such as: candle holders, guild seals, guild chests, lodging badges, and written guild documents. The study provides examples of these.

Keywords: guild, guild insignia, guild flag, saints, patron saints

A céhek tagjainak a vallásos élettel kapcsolatos kötelezettségeiről az ország legkülönbözőbb területeiről több és különböző időszakokból származó híradásunk is van (Domonkos 1977; Gráfik 2008; Gráfik 2019). A kissé bombasztikusnak tűnő főcím erre az egykor fontos összefüggésre szándékozik felhívni a figyelmet az alcímben említett konkrét példák bemutatásával.

A céhjelvények köréből többes vallási vonatkozásukkal kiemelhető értéket képviselnek a változatos céhzászlók, melyek a céhek legszentebb jelvényei voltak. A céhek zászlóhasználatát a középkorba vezethető vissza, és kapcsolatba hozható városvédelmi alakulatainknak, illetve a vallásos konfraternitások zászlóival (lásd Tomisa 1998: 38–51).

A magyarországi céhek zászlóhasználatát a XVII. század első felének az ellenreformáció nyomán felerősödött vallási törekvésekkel együtt járó zászlóhasználattal párhuzamosan alakult ki és terjedt el a XVIII-XIX. század folyamán. A zászlóhasználatban utalunk arra, hogy a céhes élet egyik legünnepelesebb eseménye a birtokbavétel, az avatás, azaz a zászlószentelés.

1. kép A szombathelyi szabó céh zászlójának részlete (1796) Szent István és Szent Imre ábrázolásával.
(Nagy 2008: 41. és 68. oldal nyomán)

A céhek zászlókészítési kötelezettségét a XVIII. század közepétől szinte minden uralkodótól származó kiváltságlevél előírta, mégpedig több körülményre kitérően. A céhzászlók többnyire nem tartoztak ugyan a művészi alkotások csúcsteljesítményei közé, de elkészíttetésük anyagi terhet jelentett a céhnek, illetve a tagoknak.

A magyarországi céhzászlók döntő többsége a 19. században készült. Ennek az időszaknak a zászlókészítési eljárásai már kevésbé igényes festői-dekoratívi teljesítményről tesznek bizonyosságot. Ebből következően az egyes példányok nem képviselnek különösebb művészi (iparművészeti) értéket, s történeti szempontból sem igazán jelentősek (vö. Nagybákay 1971; Szabó 1988). A zászlók felületén található feliratok, hímzések, rátétek kivitelezése, illetve megoldásai egyszerűek. Az olajképek provinciális alkotások, a védőszentek ikonográfiai ábrázolásában a népies-magyaros felfogás is megfigyelhető (Csiffáry 1982: 137; Szabó 1988: 155).

A céhzászlók legfontosabb része, maga a zászló. A zászlók alakilag-formailag négy típusba sorolhatók: 1. téglalapalakú / *Banner*; 2. háromszögvégződésű / *Stander*; 3. fecskefarkú / *Doppelstander*; 4. körmeneti / *Prozessionfahne* (vö. Nagybákay 1971: 127 és 134–135, valamint ábrák a 132. oldalon). A zászlók technikailag két csoportra oszthatók, úgymint *egylapos* és *kétlapos* változatokra. „Az egylapos zászlók megoldása kétféle: *egyoldalas* és *kétoldalas* típust különböztethetünk meg. Az előbbieket azok, melyeknél az egyetlen zászlólapnak csak az egyik oldala díszített, ezek általában nyomással vagy szövással mintázott textíliák. Az utóbbiaknál, az egyetlen textillap mindkét oldala általában festéssel, ritkán nyomással díszített” (T. Knotik 1971: 458).

Sokkal dekoratívabbak a zászlótartóvasak és a zászlócsúcsok. „A XVIII. és XIX. században készült hatalmas méretű céhzászlóknál divatba jött, hogy a zászlórúdra szerelt, arra merőlegesen, vízszintes irányban kiálló, díszes, kovácsoltvas tartókarra erősítették fel magát a zászlókélmét. Ez elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a zászlón ábrázolt szentképek, jelvények, egyéb motívumok és feliratok a felvonulás alatt jól láthatók legyenek” (Nagybákay 1971: 130).

A budapesti Néprajzi Múzeum Mesterséggyűjteményének szerény anyaga egy zászlóra és két zászlócsúcsra nyújt tanulságos példát. A *halász céh zászló csúcs* keményfa hengeres nyélre illeszkedik, gömb alakú formában végződik, bele csapolt ovális alakú vas sugárkoszorú, benne vaslemezből kivágott holdsarlón álló *madonna*. Mindkét oldala festett. *Mária*, jobb, illetve bal karján tartja a ruhátlan gyermeket. Fejükön arany koronák (2. kép).

2. kép Halász céhzászló csúcsdísze, NM 34350 ltsz.

Erről a tárgyról, és a leíró kartonon nem szereplő, de hozzá tartozó zászlóról azonban sokkal többet tudunk! S minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az egyik legbecsesebb érték, a keszthelyi halászok céhének zászlója (3. és 4. kép). Gyűjtője Jankó János volt, aki balatonfelvidéki kutatásai során szerezte meg a Néprajzi Múzeumnak, és ismertette is *A Balatonmelléki lakosság néprajza* című könyvében (Jankó 1902: 324; 64. ábra; V. tábla).

3. kép A halász céhzászló egyik oldala (Gráfik 2008: 159.)

Az eredetileg egymáshoz tartozó unikális céhemléket; a céhzászlót és a zászlócsúcsot azonban nem lehet együtt látni, ugyanis míg a zászló (zászlócsúcs nélkül) a keszthelyi Balatoni Múzeum állandó kiállításában megtekinthető, a zászlócsúcs a budapesti Néprajzi Múzeum raktárában van (Petánovics 1987: 11, illetve Gráfik 2008: 158–159).

4. kép A halász céhzászló másik oldala (Gráfik 2008: 159.)

A keszthelyi múzeum állandó kiállításának katalógusában a céhzászlóra vonatkozó muzeológusi leírásban az alábbiak olvashatók: „A halászcéhek patrónusa általában Péter és Pál apostol, de a keszthelyieké szt. András volt. Az 1871-ben felújított zászló (fríz jobb 3.) egyik oldalán levő képen a bödönhajóban ülő, halászó apostolok valószínűleg a csodálatos halfogást köszönik meg a parton álló Krisztusnak. A másik oldalon Mária áll angyaloktól körülvéve. A képtől balra a keszthelyi halászcéh címere van: a bödönhajóban ülő halász háromágú szigonyával egy halat döf le. A csónak elé és mögé 1-1 horgot festettek. A zászlót a templomban tartották, és köréje tömörülve hallgatták meg a büntetés terhe mellett kötelező ünnepi szentmisét. Minden céhnek külön zászlója volt, és körmenetek alkalmával a céhek előtt vitték, aki az előre megszabott rend szerint követték egymást a menetben” (Petánovics 1987: 11).

5. kép Zászlócsúcs NM 61.77.8 ltsz.

Egy másik zászlócsúcs (5. kép) Csákvárról 1961-ben került ajándékként a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe, ahol Kresz Mária végzett alapos terepmunkát az ottani tálások körében. A tárgy céhzászló kereszt-ként került nyilvántartásba vételre, a pontos meghatározás azonban: *fazekas céh zászlójának keresztje*. Sárgarézlemezből készült; kivágott, hajlított és domborított kereszt. A száruk végén hármás félkör, alatta profílozott gömb és köpü csavarral, hogy a zászlórúdra ráhúzzák és rögzíthessék. A leíró kartonról – Kresz Mária feljegyzéséből – megtudjuk, hogy „a csákvári fazekasok (helyesebben tálások) céhzászlójából maradt meg az utolsó céhelnök, Nemes István özvegyénél. A zászló már elpusztult, de 1939-ben még a templom padlásán megvolt. Hasonló zászlók más mesterségeknek is voltak és ezekből kettőt őriz a helybeli református tanító, Kovács László. E zászlókon is ugyanilyen a *kereszt* és mindegyiken két szent, illetve a szentháromság képe látható.”

A hazai közgyűjtemények egyik gazdag céhzászló gyűjteménye a győri Xántus János Múzeumban található. A győri múzeum céhemlékeiről igényes szakmai földolgozás jelent meg (Nemesné Matus & Szabó 2010), példáink nagyobb részét is e kötetből válogattuk (6-9. és 11-12. kép).

6. kép A győri polgári német fehérpékcéh zászlója, 1833. Ltsz. 56.65.6

Az ikonográfiában általánosan elterjedt *Immaculata*-ábrázolás; *Mária* földgömbön és hold-sarlón áll, jobb lábával kígyó fején tapos, feje felett 12 csillag. A zászlótartó rúd végén kereszt.

7. kép A győri gombkötőcéh zászlója. 1812, ltsz. C.83.9.1

A 7. képen látható zsúfolt zászlókép bővebb magyarázatot igényel. Az előtérben a díszes papi öltözet és a kép fölé írt idézet szerint az ószövetségi *Áron* ábrázolták, kezében a virágos vesszővel, mely az Úr által kiválasztást jelképezi. „*Áron* személyének a gombkötő szakmával való kapcsolatát főpapi méltósága magyarázza, elsősorban a szentírásban megörökített díszes öltözék feltételezett gombkötő munkái révén, melyet a képen a 18. századi felfogás szerint ábrázolt bojtos zsinóröv jelez. A kép háttérében megjelenik a *frigyláda*, amelyben *Áron* vesszejét is őrizték. Maga a frigyládahordozás *Áron* halála után történt. A kép felirata a főpapi áldást idézi. *Áron* és a frigyládahordozás jelenet mögé Jerikót festették” (Nemesné Matus & Szabó 2010: 116.).

8. kép A győri országos kocsiscéh (fuvarosok) zászlója. 1769. Ltsz. 56.65.7

A zászlóképet körülvevő, és a címereket összefogó keretdísz rokokó stílusa akár korábbi datálást föltételez.

A kép *Illés próféta* jellegzetes ikonográfiai megjelenítése.

9. kép A győri szíjgyártócéh zászlója.

Felületén – a 15. századi hadizászlókon gyakori – lángnyelvek ábrázolásával.

A 9. képen látható szíjgyártócéh zászlóján a kép nagyméretű, vaskos kartusban került elhelyezésre. Az ovális képmezőben a szíjgyártók védőszentje, *Szent György* hagyományos (ám kissé eltérő) sárkányölő jelenete látható; a lovagszent kezében kard, a lándzsa a földön hever.

Itt – több oknál fogva is – közbeékelünk egy ugyancsak győri eredetű tárgyat, melyet a Néprajzi Múzeum őriz. Meglehetősen ritka az előfordulása annak, hogy a céhek úgynevezett behívótábláin – melyek körbehordozásával hívták egybe a tagságot – vallásos ábrázolás található. A műtárgy, az évszám bizonytalan olvasata ellenére, a múzeum legkorábbi datált behívótáblái körébe tartozik (10. kép).

10. kép A győri *fegyvercsiszár (egyest)* céh behívótáblája, NM 83.62.1 ltsz.

A tárgy a második világháború utánig a győri Bencés Gimnázium tulajdona volt; s már az iskola 1870 körüli, nyomtatottan megjelent *Értesítőjében* szó van e céhbehívó tábláról. A Néprajzi Múzeum egy műgyűjtőtől vásárolta meg. Keményfából kialakított téglalap alakú tábla, amelynek a széle körös-körül csipkésre faragott. Mindkét oldala színes festésű. Egyik oldalon a fegyvercsiszár céhre jellemző tárgyak ábrázolásai láthatók: kard, dárda, pajzs, buzogány, lószerszám és nyereg, valamint festett évszám (1637?). A tábla másik oldalán a fehér ló hátán ülő *Szent György* viaskodása, rutinos vonalvezetéssel megfestve.

11. kép A győri német kelmekészítő- és lenszövőmesterek zászlója, 1788. Ltsz. C.65.60.1.1

A 11. képen a felső zászlókép *Szent Severinust* ábrázolja ornátusban, pásztorbottal, fején fehér mitra, két oldalt egy-egy szárnyas angyalfej. A takácsok védőszentje egykor a ravennai takácsmesterből püspökké lett Severus volt, alakja a névbeli hasonlóság révén a 18. században már teljesen összefonódott a kölni püspök Severinus személyével. Így került a hazai céhek köztudatába. Az alsó képen a bibliai passiótörténetből ismert *Szent Veronika* látható. Kezében a Krisztus arcvonásait őrző kendő, mely a takácsok számára a szent céhzászlóra helyezését motiválta.

12. kép A szigeti molnárcéh zászlója, 1782. Ltsz. C.64.147.1

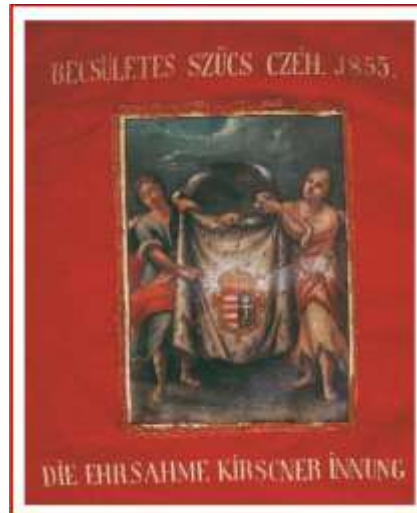
A 12. képen látható céhzászló több tekintetben is magyarázatot kíván. „A győri zászlóanyagban meghatározó doppelstander típusnak egy sajátos változata a molnárok zászlója. Az eltérés forrása a függőleges – körmeneti zászlókhoz hasonló – függesztés, mely a zászló dekorációjának átrendezését megkövetelte. A zászlókép a rúdra merőleges tengelyű, ehhez szerkesztették a feliratok és jelek irányát is. ... A zászlóképek az eredeti céhlevél előírásainak megfelelően egyik oldalon 'aranyos Monstrantia', másikon 'Szent Joseph' képe és ábrázattya' (XJM céh. 54.2.1). A monstrancia – amely az érett barokk típust követi – az úrnapi körmenetek főszereplője, a *Szentostya* hordozásának eszköze. A zászlón való megjelenítése közvetlenül utal a céhzászló körmeneti funkciójára. A molnárok patrónusát megörökítő zászlókép abban az ikonográfiai gyakorlatban gyökerezik, amely a hívek félreértésétől tartva *Szent József* személyét inkább a *Szent Család* együttesében való ábrázolásban tartotta ildomosnak. A védőszent választását *József* ácsmesteri foglalkozása indokolta, hiszen a korabeli molnármesterség meghatározó része volt a malomépítő, faipari munka, amint ez a remeklési előírásokból is kitűnik. Bár a szakma jellege a későbbiekben sem változott, a Győr környéki – elsősorban hajómalmokkal dolgozó – molnárság a későbbiekben *Nepomuki Szent János* patronátusát választotta, miként az a nagybajcsi és gönyüi céhek hagyományából ismert. A zászlókép vázlatszerű könnyedséggel ábrázolt jelenet, a sziürke ruhába öltözött *József* egy ládán ül, mellette áll a hagyományos piros ruhába öltözött *Mária*, karján a kék köpenybe burkolt, dicsfényvel övezett *Kisjézussal*. Az alakokat az egymásra fordított tekintet és összekulcsolt fogja össze. A kvalitásos kép mestere az akkoriban Győrött működő festők közül kerülhetett ki” (Nemesné Matus & Szabó 2010: 120–121).

S ha már szóba került *Nepomuki Szent János*, akkor megemlítünk egy bizonytalan minősítésű, ám tanulságos tárgyat a Néprajzi Múzeum Halászat gyűjteményéből. A haltartó bárka modellje (13. kép) 1902-ben Fehér József régiségkereskedőtől vétel útján került a múzeumba, sajnálatos módon adatolatlanul. A nyilvántartási leírókartont – mintegy háromnegyedszázad múltán – készítő muzeológusok sem találtak hitelesítő adatokat, ilyenformán a tárgy céhemlék volta, jelen ismereteink alapján, analógiák ellenére, teljes bizonyossággal nem állítható. A rajta található *Nepomuki Szent János* ábrázolás azonban figyelmet érdemlő (lásd Gráfik 2022).

13. kép A haltartó bárka modell fedett helyiségének ajtaján festett képen Szent János látható

Maradva még a céhzászlóknál fölidézzük a szombathelyi Savaria Múzeumban őrzött szűcsök céhének zászlóját (14. kép), mégpedig azt az oldalát, amelyen ritka ábrázolás: *angyalok* által közrefogott hermelinpaláston a koronás címer szerepel. (A zászló másik oldalán hagyományosan védszentjeik – *Szent Bertalan* és *Szent János* – alakja látható.)

14. kép A szombathelyi becsületes szücs czéh zászlójának részlete 1855. (Nagy 2008: 66. oldal nyomán.)

A miskolci bodnárok céhzászlójának részletével (15. kép) újabb szentek ábrázolását Spóner Péter leírása alapján dokumentáljuk (Spóner 2021). A zászló egyik oldalán két püspök látható; egyikük a céh védőszentjét, *Szent Vincét* ábrázolja. *Szent Vince* elsősorban ünnepének dátuma (január 22.) miatt volt népszerű, mint időmeghatározó szent, különösen a szőlősgazdák körében. Névnepja időjárásából a várható bortermetést szokták megjósolni: amennyiben olvad, jó lesz a bortermetés. Napjainkban is ismert és gyakran emlegetett mondás a borászok között: „*Ha megcsordul a Vince, tele lesz a pince*”. Ennek oka, hogy *Szent Vince* a bor patrónusa lett, részben a név etimológiájában keresendő, hiszen a francia *vincent* szó jelentése: *százszoros bor*. A középkori Európa fejlett nyugati részén a korabeli hordókészítő céhek hagyományosan *Szent Vincét* választották védőszentjüknek. E szokás került át a hazai gyakorlatba és lett többek között a miskolci bodnárok védőszentje is. A céh szabályzata többek között azt is előírta, hogy minden tagjának, függetlenül a felekezeti hovatartozástól, kötelező volt részt vennie *a Czéhnek ünnepén, a Szent Vince napján tartandó Isteni szolgálaton és Offertoriumon* (szentmisén). *Vince* a korai keresztény idők szentjei közé tartozik. A mai Spanyolország területén élt.

A bodnár céh zászlóján látható másik alak *Szent Valerius* püspököt ábrázolja. A kép azt a jelenetet örökíti meg, amikor egy hordó felett (mely egyértelmű utalás a bodnárok legfontosabb termékére) *Vince* egy *szőlőfürtöt* tart a kezében, amit *Szent Valerius* püspök megáld. A hordó tetején a hordókészítő mesterség legfontosabb szerszámai fekszenek, többek között a körző és a gyalu. A kép alján szerepel a zászlókészítés dátuma: *1823. augusztus 3.*, illetve jobb oldalt a zászló megújításának időpontja: *1843. július 28.* A zászló tetején *A Ns: bodnár céh zászlója 1843* felirat olvasható.

15. kép A bodnár céh zászlója (Herman Ottó Múzeum, Történeti Gyűjtemény. Ltsz. 53.1547.1. - Fotó: Baranczó Benedek)

A hordó kapcsán újabb közbevetést teszünk. Ismerünk ugyanis olyan műtárgyat, mely vélhetően nem céhemlék, de a kádár (pintér, bodnár) mesterek remeklése népművészeti szempontból is különös figyelmet érdemel. A hordófenék (16. kép) művészi megmunkálása kivételes faragótechnikáról tesz bizonyosságot. A győri Xántus János Múzeum gyűjteményében van az ez a műtárgy, amelyen a kádárok védszentje, *Szent Orbán* teljes ornátusban ábrázolt alakjának gazdag ikonográfiai megjelenése, valamint a szőlő – Krisztus teste – plasztikus ábrázolása figyelhető meg (Nagy 2008: 47–48).

16. kép Hordóvég *Szent Orbán* ábrázolással a győri Xántus János Múzeum állandó kiállításában.

További céhzászló részletekkel a vallásos jelenetek, szentek ábrázolása mellett, a képkötés, képformálás változataira hozunk tanulságos és figyelmet érdemlő példákat (17-18. kép).

17. kép A szombathelyi szűrszabó céh zászlójának részlete Szombathely városképével, 1820. *Angyalok* tartanak tágra nyitott ollót, melynek ágai között koronás magyar címer. (Nagy 2008: 70. oldal nyomán)

18. kép A szombathelyi szűrszabó céh zászlóképe *angyalok* által körbevett *Sarlós Boldogasszony* ábrázolással. (A Szent Márton Plébánia tulajdonában)

Zászló mustránk végén álljon itt a sárvári méhészegyesület zászlóképe 1934-ből, mely arra bizonyíték, hogy a céhzászlók hatására, előbb a céhek helyébe lépő ipartestületek, majd a különböző egyesületek mintaként kezelve az egykori céhzászlókat, készítették/készítették el saját zászlóikat (19. kép).

19. kép A sárvári méhészegyesület zászlójának részlete, 1934. (Sárvári Nádasy Múzeum 2007.2.1 ltsz)

A méhkast térdelve tartó méhészt *Szent Ambrus* áldja meg.

Áttérve a hazai közgyűjteményekben őrzött egyéb céhemlékek körére, további vallásos vonatkozású tárgyakat, illetve ábrázolásokat találhatunk. A teljesség igénye nélkül ezekből hozunk néhány példát.

A céhek vallásos érzületű tagjai közösen vettek részt az egyházi szertartásokon és halottaikat is maguk temették el. Érthető tehát, hogy már a legkorábbi középkori céhrendtartások is kivétel nélkül mind előírják: a céh köteles elhunyt tagjait vagy azok hozzátartozóit tisztességesen eltemetni és a temetésen a céh tagjai tartoznak hiánytalanul, teljes létszámban megjelenni. A céhtag halálakor a céhmester elindította a táblát és a behívótábla körülhordozásával adta tudtul a mestereknek a céhtag halálát és temetésének időpontját. Sok helyen erre a célra *külön halottas behívótáblát* rendszeresítettek, amelyen *halálfej, koponya és csontok* ábrázolása hívta fel a figyelmet a gyászszertre” (Nagybákay 1971: 154; vö. Nagybákay 1964: 341; Špuranský 1969: 103 és 10. kép). A *kalandos tábláknak* még a XX. század közepén fellelhető példáit Kozsvárról K. Kovács László ismertette részletesen (K. Kovács 1944: 85-97).

A Néprajzi Múzeum temetési céhemlékei (gyertyatartók) két településről (Csákvár és Győr), és két céhtől (fazekas és ács) származnak. Az egyik – a szerényebb változat – a csákvári fazekas céhé (20. kép). Innen négy egyforma darab került a Néprajzi Múzeumba, kisebb-nagyobb hiányokkal. A tárgyak mindegyike bádognál kialakított, forrasztott, négy oldalán üveglappal, az egyik oldal nyitható. Tetején kettős domborulat között szellőző nyílások, a csúcsán *kereszt*.

20. kép Temetési céhlámpa Csákvárról, NM 50.17.49 ltsz.

A temetési céhlámpák a szertartás ünnepélyesebbé tételét szolgálták, a halott kísérésének fényét emelték a szó legszorosabb értelmében, ugyanis a lámpákban gyertyák égtek. A csákvári példányok használatára vonatkozóan Kresz Mária a helyi fazekasokról írott munkájában a következőket olvashatjuk: „a temetésből is bejött tetemes összeg. Ha ugyanis Csákváron valaki meghalt, akkor jó pénzért kirendelték a fazekascéhet a temetésre, hogy sok gyászba öltözött férfiú kísérje ki a halottat. A céhnek külön lámpása volt e célra, az ún. dupér” (Kresz 1987: 7).

A másik négy tárgy (valójában két-két tárgy) *temetési gyertyatartó*, illetve gyertyatartó pajzs (21. kép). Műgyűjtőtől vásárolt tárgyak szinte azonosak, sajnos hiányosan adatoltak. A pajzs-tartó domborított rézlemez, aminek a közepébe ugyancsak rézlemezről készített cső van beerősítve. A vaslemezről készült címer egyik oldala festett: pálmalevél-koszorú, fönt egy koronával fogja körül a pajzsot, amiben négy ácsszerszám van elhelyezve egy emelvényen, s ezen *Szent József* áll, bal karján a *kis Jézussal*, jobb kezében pedig liliomot tart. A leírókartonon olvasható följegyzés: „Az eladótól (vétél Vörösvári Ákos műgyűjtőtől) nyert értesülés szerint a tárgy a győri ácsszék baldachinjának tartója volt.” A leltározó konzulense, Domonkos Ottó szerint: „a céh gyertyatartója ez, amit a céhhez tartozó személy halála esetén a koporsó előtt és után, valamint jobbra és balra ettől vitt egy-egy céhbeli ember. Tehát ebből két darab szükséges, esetleg négy darab ad egy teljes egységet.”

21. kép A győri ácsszék temetési gyertyatartói, NM 83.8.1 és 83.8.2 ltsz.

A céhek életében fontos szerepet töltöttek be az irataikat hitelesítő céhpecsétek (22–25. kép). Ezek ritkábban ábrázolják a védszenteket, de találunk olyan példányokat, melyeken a szövegek, szerszámok, évszámok mellett vallásos-biblikus képek, szentek ábrázolása is megjelenik.

22. kép A sárvári fazekas céh pecsétnyomója. 1799. (Nagy 2008: 77 nyomán)

A 22. képen látható pecsétnyomón nem véletlen a *bűnbeesés* jelenetének ábrázolása, hiszen a Bibliából olvashatjuk, hogy „Isten az embert a földnek porából teremtette”. A bűneset után az ember büntetése lett a halandóság. „Porból lettél, ismét porrá leszel!” Pontosan úgy, ahogyan a fazekas sárból formázza az égetés után törékennyé váló, gyakran rövid életű edényeket (Nagy 2008: 48).

A kőszegi ötvös céh 1650-ben készült pecsétképében védszentjük ábrázolása látható (23. kép). „Az Európa-szerte tisztelt *Szent Eligius*, a franciaországi *Noyon püspöke* teljes papi ornátusban, háromlábú széken ülve, kalapáccsal a kezében, üllő fölé hajolva dolgozik. A lába alatti képmezőben a céh jelvénye a talpas kehely. Az ötvösök pecsétnyomóinak körirata mindig latin nyelvű, mely széles körű kapcsolataikra utal” (Nagy 2008: 34–35).

23. kép A kőszegi ötvös céh pecsétképe. 1650. (Nagy 2008: 63 nyomán)

A győri Xántus János Múzeum három változatát is őrzi a sörfőzők céhe pecsétnyomóinak. Az egyik kisebb méretű tipárium (24. kép), csakúgy, mint a másik kettő – a sörfőzők mintegy tucatnyi védszentje közül – Szent Flóriánt ábrázolja, akit a köznyelv leginkább a tűzoltók védőszentjeként ismer. „A hagyományos római katonaként megjelenített *Szent Flórián* baljában zászlós lándzsát tart, jobb kezében csobolyóval egy égő házat olt. A voltaképpeni céhcímer – árpakalászon keresztbe tett zurboló és nyeles mérőedény – ovális pajzsban a védőszent bal lábánál kapott helyet” (Nemesné Matus, Szabó 2010: 93). (Zárójelben megjegyezzük, hogy Szent Flórián kezében inkább egyfajta nyeles dézsa, mintsem csobolyó van.)

24. kép A győrszigeti sörfőzőcéh **pecsétje**, XVIII. század. Ltsz c.62.27.2

S ha már szóba került *Szent Flórián* védőszent volta, akkor lássunk egy példát a fazekascéhek köréből (25. kép). Ugyanis, mindazoknál a kézműves mesterségeknél előfordul/hat védszentként, ahol tűzzel dolgoznak. Így a már hivatkozott sörfőzők mellett a kádároknak, pékeknek, kovácsoknak, szappanfőzőknek, kályhásoknak és persze a fazekasoknak is lehetett választott védőszentje. Ünnepe május 4. Rendesen római katonai öltözékben ábrázolják, amint égő házra dézsából vizet önt.

25. kép A győri magyar mázasfazekas-céh pecsétje, 1816. Ltsz. C. 62.34.2 Hagyományos *Szent Flórián* ábrázolással.

Nem tekinthető gyakorinak – az egyébként többnyire mives asztalosmunkaként készített – céhládáknak a vallásos-biblikus képekkel, szimbólumokkal való díszítése. Többségüket feliratok, évszámok, a mesterségre utaló szerszámok, faragások, festett virágzások, vasalások, kulcspajzsok, ritkábban intarzia, díszítik. A céh legfontosabb iratait, pecsétjét, behívótábláját helyezték el benne, s rendszeren a céhmester őrizte. A győri céhláda az úgynevezett komáromi ládák típusába sorolható (26. kép). Megviselt állapota ellenére fontos dokumentum, különösen az elő- és oldallapján látható festett képek érdemelnek figyelmet. A kvázi kazettákban az *Angyali üdvözet*, *Szent Péter* és *Szent Pál* apostolok láthatók.

26. kép A győri takácscéh ládája, XVII. század. Ltsz. 54.4.1

Föltehetően egy céhládjában őrizték azt az unikális jegyzőkönyvet is, amely ugyancsak a győri Xántus János Múzeum gyűjteményében található. A győri csizmadiák 1810-1840 között vezetett jegyzőkönyve, tanulmányunk szempontjából azért érdemel különös figyelmet, mert címoldalán *Szent Imre* ábrázolása látható (27. kép).

27. kép A győri csizmadiák jegyzőkönyvének címoldala. (Nagy 2008: 12 nyomán)

Végül két olyan a céhes világ életéhez kapcsolódó – a maga nemében különleges – céhemléket mutatunk be, amelyek nem vizuális, képi megjelenítéssel, hanem verbális, szöveges utalással dokumentálják a kézművesek vallásos lelkületét. Példáink szállásjelvények (28. és 29. kép) a győri Xántus János Múzeum gyűjteményéből, mégpedig olyanok, amelyek a belső használatú típust képviselik. Aminthogy utal erre – hazai és külföldi példák alapján – Nagybakay Péter is: „a szállásjelvények másik nagy csoportját azok alkotják, amelyek minden valószínűség szerint nem az épületen kívül, a kapu vagy ajtó fölött jelezték a szálláshelyet, hanem amelyek az épületen belül a herberg szobában (Stubenschild), vagy a vendégfogadó nagytermében egyes asztalok fölött, a falra akasztva, falba vágott fülkében, de még inkább lámpaszerűen lelógva (Hägeschild) hívták fel a figyelmet a céh herbergjére” (Nagybakay 1971: 169; vö. Isenberg 1934: 31 és 63; valamint 6. és 19. kép).

28. kép A győri napszámosok szálláshely jelvénye, 1895. Ltsz. C. 64.172.6

A napszamosok szállásjelvényén, a valójában kétoldalas fémlap mindkét oldalán kép és felirat található. Itt a témánk szempontjából fontosabb oldalát mutatjuk; amelyen élethű ábrázolásban (egyfajta zsánerképen) látható a part mentén kikötött fedett gabonaszállító hajóból (bőgőshajóból) a fölfogadott rakodók zsákhordása a mázsára, illetve a szekérre. Az olajképen alul, föltűnően nagy betűkkel olvasható: *Isten velünk*.

A Duna mellett fekvő Győr fontos állomása volt a múlt századok belvízi, folyami hajózásának. A magyarországi szárazföldi utak elmaradottsága következtében, a vasúthálózat kiépülése előtti idők kereskedelmi áruszállításában, kiemelten az alföldi gabona eljuttatásában a fővárosba és Bécsbe, a Duna – kedvezőtlen folyásirány ellenére – a leghatékonyabb szállítási lehetőséget jelentette (lásd Gráfik 2004). A távolról érkező hajósoknak pedig szükségük volt Győrben szálláshelyre. A hajósok szállásjelvénye valójában élethű makettje a legendás bőgőshajóknak (29. kép). Győrben: „a Kossuth utcai Gaál-féle vendéglőben fennmaradt makett feltehetően a szállásjelvények azon típusához tartozott, amelyek a vendéglőkön belül, asztal fölött vagy sarokban jelezték a vándoroknak a szállás lehetőségét” (Nemesné Matus, Szabó 2010: 124).

29. kép A hajósok szálláshely jelvénye, 1835. Ltsz. C. 64. 159.1 A legendás gabonaszállító, úgynevezett bőgőshajó makettje, a hajótest végén „Isten Velünk” felirattal.

Legvégül, mivel is zárhatnánk tanulmányunkat, mint két olyan műtárggyal, melyek mind-egyike különleges megformálással és szimbolikával idézi föl a céhek vallásos vonatkozásokban gazdag életét. Az egyik egy korai datálású (1763), majd 1801-ben megújított céhbehívótábla (30. kép). E tárgy egyik oldalán a népi kultúra más területein gyakrabban előforduló *isten-szem-motívum* látható. A vegyes céh behívótáblájának a másik oldalán, ennek megfelelően nyolc kör alakban különböző mesterségek festett címei láthatók (lakatos, asztalos, szűcs, fazekas, kádár stb.) A másik egy olyan kisplasztika, melyeket templomokból, kápolnákból, utak menti kegyszobrokat befogadó nyitott, vagy zárt kisépítményekből ismerhetünk. A tárgy az ácsok védszentjének (*Szent József*) népies, ám nem lebecsülendő provinciális stílusú megjelenítésével hű kifejezője és bizonyítéka a népi vallásosság széleskörű beágyazottságának a jelentős létszámú kézműves társadalmi csoport, réteg életébe (31. kép).

30. kép A csornai vegyes céh behívótáblája, NM 76.29.1 ltsz.

31. kép A győri ácscéh jelvénye – Szt. József szobor. XIX. század. Ltsz. C. 63.140.1

Természetesen lehetne tovább bővíteni azon céhemlékek sorát, amelyeken vallásos képek, jelek, szimbólumok lelhetők föl. A hazai közgyűjtemények szép számmal őriznek céhekkel kapcsolatos műtárgyakat, melyek további elemzésekre várnak (lásd monográfiánk irodalomjegyzékét Gráfik 2008). Ez alkalommal szerény válogatásunk az ismert vallástörténeti és szimbólumkutató (lásd Pál, Újvári 1997) ünnepli, abban a reményben, hogy megleléssel fogadja a földözött szentek által tolmácsolt köszöntésünket.

Irodalom

- Csiffáry G. (1982). Egri céhemlékek. *Studia Agriensis* 1. Dobó István Vármúzeum.
- Domonkos O. (1977). Céh. In: Ortutay Gy. (főszerk): *Magyar Néprajzi Lexikon A-E*. 1. Akadémiai Kiadó. 412–417.
- Gráfik I. (2004). *Hajózás és gabonakereskedelem. „Gabonakonjunktúra Vízén”*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Gráfik I. (2008). *Céhemlékek – Guild Relics. A Néprajzi Múzeum műtárgykatalógusai – Catalogi Musei Ethnographiae* 12. Néprajzi Múzeum.
- Gráfik I. (2019). A vallásos élet dokumentumai tárgyi céhemlékekben. In: Jakab A. Zs., Peti L. (szerk.). *Aranymadár. Tanulmányok Tánzos Vilmos tiszteletére*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület. 387–402.
- Gráfik I. (2022). Épített örökségünk / szakrális kisemlékek / Nepomuki Szent János szobra Balatonalmádi/Vörösbényben. In: *Új Almádi Újság* 2022. december, 6. old.
- Isenberg, H. (1934). *Altes Brauchtum im Handwerk. Das Gesellenwandern und was damit zusammenhing*. Buschmann.
- Jankó J. (1902). *A balaton-melléki lakosság néprajza*. Kilián.
- K. Kovács L. (1944). *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Erdélyi Tudományos Intézet.
- Kresz M. (1987). *A csákvári fazekasság. The pottery of Csákvár*. (Az István Király Múzeum Közleményei, D. 106.) István Király Múzeum.
- Nagy Z. (2008). *Jeles céhtárgyak és mesterművek. Kézművesség a nyugat-dunántúli régióban. Illustrious Guild Relics and Materpieces. Craftsmanship the Western-Transdanubian Region*. Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara.
- Nagybákay P. (1971). Veszprémi és Veszprém megyei céhzászlók, céhlámpák és egyéb céhjelenyes emlékek. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 127–187.
- Nemesné Matus Zs., Szabó P. (2010). „...remekdarabjaikat böltsülettel elkészítvén...” A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban. Xántus János Múzeum, Győr.
- Pál J., Újvári E. (1997). *Szimbólumtár: jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassi Kiadó, Budapest.

- Petánovics K. (1987). A balatoni halászat néprajzi emlékei. In: Müller R., Petánovics K. (szerk.). *A halászat története*. A Balatoni Múzeum Állandó kiállításainak katalógusai 3. 7–25.
- Spóner P. (2021). A miskolci bodnár céh tárgyi emlékei a Herman Ottó Múzeum gyűjteményeiben. „A nemes bodnár céh zászlója 1843”. In: *Avasi töredékek. Avasi Értéktár XI*. Avasi Borút Egylet. 12–14.
- Šprusanský, S. (1969). Cechové Zvolávacie tabulky i zbierkah, Slovenského Národného Múzea v Bratislave. *Zborník Slovenského Národného Múzea LXIII. Historia 9*. 89–108.
- Szabó P. (1988). A céhek tárgyi emlékei a győri Xántus János Múzeum gyűjteményében. III. A céhzászlók. *Arrabona 24–25*. 135–208.
- T. Knotik M. (1971). Zászlók restaurálásáról. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10*. 457–468.
- Tomisa I. (1998). „... együtt a processiot ... járják” – Körmeneti zászlók Magyarországon. MTA Néprajzi Kutatóintézet.